

Передумови «Революції троянд» у Грузії

Олена ОСМОЛОВСЬКА, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Інституту історичної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова, м. Київ;

Ірина МИХАЙЛЕНКО, студентка історичного факультету НПУ імені М. П. Драгоманова, м. Київ

Грузія належить до числа пострадянських держав, які найбільш важко і болісно переживали розпад Радянського Союзу. Тут позначилися і економічні, і політичні причини. Перші роки незалежності протікали в обстановці гострої боротьби: відділення Південної Осетії, війна в Абхазії, збройне протистояння режиму Гамсахурдіа і його супротивників у середині Грузії, яке призвело до встановлення режиму Шеварднадзе. Досвід пострадянської кризи Грузії кардинально відрізняється від того, що довелося пережити, наприклад, Росії, Україні чи Казахстану, де деструктивні процеси мали менший масштаб. Ситуація в Грузії вкрай загострилася після проголошення незалежності і обрання президентом радикального націоналіста Звіада Гамсахурдіа. У 1991 р. збройне протистояння почалося в Південній Осетії, в 1992 р. – в Абхазії. Крім того, у березні 1992 р. прихильники поваленого на той час З. Гамсахурдіа почали війну за відновлення контролю над країною [3, 23].

Шостого листопада парламент прийняв закон, що наділяв Шеварднадзе правами глави держави. Він очолював виконавчу владу і став головнокомандувачем збройних сил. За його рекомендацією, парламент затвердив голову кабінету міністрів Т. Сигуа. В уряд входили і колишні комуністичні функціонери, і ветерани національного руху. Різноманітний характер кабінету утруднював проведення узгодженої політики, в тому числі й економічної [1, 256].

Режиму Шеварднадзе, з великими труднощами вдалося придушити виступ у березні 1992 р., однак грузино-південно-осетинський і грузино-абхазький конфлікти закінчилися проголошенням на території колишніх автономій де-факто незалежних держав. В зони конфліктів в Абхазії і Південній Осетії були введені підрозділи російських миротворців. В ході одного тільки грузино-абхазького конфлікту загинуло до 9 тис. осіб, за офіційними даними, 250 тис. грузинів стали біженцями. Грузії було завдано величезних економічних збитків. Через численні проблем планомірна економічна політика довгий час залишалася на другому плані. До використання власної валюти Грузія перейшла тільки в 1995 р. Протягом кількох років країна не мала офіційно затвердженого бюджету. Тільки з 1996 р. республіка почала нарощувати власне виробництво, демонструючи найвищі темпи зростання валового внутрішнього продукту в регіоні (64 % проти 24 % в Росії). Тоді ж вона досягла найвищого в Закавказзі ВВП на душу населення [3, 24].

Економічний розвиток Грузії за 1991–2003 роки, який характеризується як певними успіхами реформ, так і безліччю серйозних помилок, можна

умовно розбити на три періоди: період зневаги економікою, період цілеспрямованого реформування і період зростання корупції. Період зневаги економікою (1991–1994 рр.) ознаменувався майже триразовим падінням виробництва, гіперінфляцією (так, в 1993–1994 роках рівень інфляції становив 50–70 % на місяць). Грузинський купон – тимчасова валюта, введена в обіг навесні 1993 року, – знецінювався такими високими темпами, що єдиним товаром, який можна було купити на нього, був хліб, так як він проводився в основному в державному секторі і ціни на нього встановлювалися на штучно заниженому рівні. В результаті в обігу був російський рубль. У 1993–1994 роках у країні не було завчасно прийнятого державного бюджету, державні витрати затверджувалися парламентом поквартально, основним джерелом доходів державного бюджету були емісійні кредити Національного банку Грузії (НБГ) уряду, а комерційні банки без будь-якого обмеження працювали в режимі «овердрафт». Єдиним значним кроком у напрямку ринкової економіки можна вважати лібералізацію цін (крім цін на хліб), проведену в 1992 році, що через вищевідзначених недоліків фінансової системи (відсутність державного бюджету і безконтрольна емісія грошей) призвело до суттєвого спаду виробництва, високим темпам інфляції і надмірного знецінення національної валюти. З другої половини 1994 року уряд Грузії відмовляється від зневаги закономірностями економіки. Починається період цілеспрямованого реформування, який триває до кінця 1998 року. В результаті була припинена як гіперінфляція, так і подальший спад виробництва. З 1995 року Грузія має затверджений парламентом державний бюджет. Восени 1995 року було успішно проведено грошову реформу. Нова національна валюта – ларі – замінила в обігу не тільки грузинський купон, але і російський рубль. Шляхом поступового підвищення цін на хліб і паралельної приватизації системи хлібопродуктів до літа 1996 року ціни на хліб було повністю лібералізовано. Всі ці реформи проводилися в тісній співпраці з Міжнародним валютним фондом (МВФ) і Світовим банком. В результаті з 1995 року в Грузії починається економічне зростання. Особливе випробування Грузії довелося витримати восени 1998 року, коли через серпневий дефолт, який стався в Росії, почав знецінюватися ларі. При відсутності контрольованого грузинською владою кордону з Росією, на грузинських регіонах Абхазії велася контрабанда дешевих (через дефолт) російських товарів, а також використовувалися російські військові бази для перекидання в Грузію знецінених рублів. Це сприяло перекачуванню доларів США з грузинського ринку на російський. В результаті ларі девальвував на 70%, однак розумні кроки, вжиті урядом і НБГ, не дали збанкрутувати жодному з комерційних банків в той важкий період.

З 1999 року президент Грузії Едуард Шеварднадзе все менше прислухається до думки фахівців, при цьому до складу уряду запрошуються некомпетентні і явно корумповані особи. Починається період зростання корупції. Через широкомасштабну корупцію в енергетиці, подача електроенергії в Грузії з середини осені до середини весни проводилася протягом декількох годин на добу. Ситуація в Тбілісі була значно краще.

проте в деяких районах країни електрики в зимовий час не було зовсім, а в літній час вона подавалася з істотними обмеженнями. У цей період набирає силу бюджетна криза, що почалася ще в 1998 році, коли фактичні доходи державного бюджету стали значно відставати від запланованого рівня. У 1999 році вони склали близько 70 % від запланованого рівня. Цей процес тривав до 2003 року. Примітною особливістю грузинської бюджетної кризи стала так звана «Бюджетна війна» між центром і регіоном (Аджарської автономної республікою), яка тривала близько десяти років. Влада автономної республіки не перераховувала до центрального бюджету встановлену законом частину податкових доходів, зібраних на її території. Відповідно до заяв керівництва автономії, викликано це було недоотриманням належних республіці трансферів з центрального бюджету. Через цю «війну» страждав центральний бюджет і практично всі регіони Грузії недоотримували трансфери, що ще більш загострювало бюджетну кризу. Для того щоб створити видимість виконання дохідної частини бюджету, представники влади вдавалися до різного роду махінацій. Широко практикувалися такі методи, як попереднє стягнення податків з фірм, «прокрутка» бюджетних коштів з одних статей в інші, повернення сплачених бюджету коштів відповідного платника податків на основі фальсифікованих документів, фіктивні взаємозаліки, штучне завищення цін на державні закупівлі і т.д. У 2002 році свою програму в Грузії припинив МВФ, що було результатом, з одного боку, нездатності уряду країни прийняти реалістичний державний бюджет і виконати його, а з іншого – згортанням практично всіх реформ з демократизації суспільства і формування ринку.

У червні 2003 року президент Шеварднадзе своїм указом затвердив Програму економічного розвитку і подолання бідності Грузії, розраховану на 2003–2015 роки, яка розроблялася урядовими організаціями спільно з представниками неурядового сектора і академічних кіл Грузії, із залученням експертів з міжнародних організацій і країн-донорів. На жаль, через відсутність політичної волі, уряд не зміг навіть почати реалізацію цієї програми, щодо крайності ускладнило відносини з МВФ та іншими міжнародними донорами. В результаті провалів уряду в усіх напрямках бюджетного процесу розрив в державному бюджеті 2003 року склав близько 15 % від запланованих державним бюджетом доходів. Сумарна заборгованість населенню, накопичена в період бюджетної кризи, у вигляді невиплачених зарплат в державному секторі і пенсій до кінця 2003 року досягла 120 млн дол. З них близько 70 млн дол. припадало на заборгованість по пенсіях (при щомісячній пенсії менше 7 дол.). В результаті рівень бідності в Грузії склав 52 %. Саме загострення соціальних проблем стало причиною загального невдоволення правлінням Шеварднадзе і виникнення в країні революційних настроїв [2, 8–10].

В результаті до початку 2000-х р в країні існувала маса соціально-економічних проблем. Панувало безробіття. За офіційними даними, в 2002 р. воно перевищило 12 %. У республіці було дуже велике число громадян, переважно сільських працівників, що реєструвалися статистикою

як «само зайняті», проте багато з них не мали стабільних і достатніх джерел доходу. Частка останніх в працездатному населенні республіки була близько 60 %. Нарешті, республіка зіткнулася з загальною пострадянською бідною – зносом інфраструктури, побудованої в СРСР. Виробничі потужності, комунікації, житловий фонд, що не піддавалися в кризові роки оновленню та ремонту, знаходилися в небезпечному стані, а на їх реконструкцію у Грузії, на відміну від Росії і Казахстану, не було коштів. Республіка зіткнулася з масштабними проблемами в воді і електропостачання. У 2000 р. в Тбілісі пройшли масові виступи під гаслом «світла і тепла». Однак у 2003 р. режиму Шеварднадзе вдалося зробити ряд заходів щодо поліпшення ситуації. Найбільшим успіхом стало досягнення домовленості про будівництво транснаціонального трубопроводу Баку-Тбілісі-Джейхан через територію республіки. Навесні стартували роботи з його будівництва, яке дало сильний поштовх промислового розвитку. Грузинський ВВП вперше перевищив рівень 1997. У 2003 році він зріс на 18 %, і такий результат був досягнутий вперше за останні шість років. Ще одним значущим досягненням правлячого режиму став вступ республіки до Світової організації торгівлі в 2000 р. Після цього на ряд грузинських підприємств вдалося залучити іноземних акціонерів. У республіканську енергетику був притягнутий новий інвестор, російська компанія «Інтер РАО ЄЕС», який вклав значні кошти в столичну електромережу. У 2002 р. почалося відновлення одного з найбільших в республіці металургійних заводів в Руставі італійською компанією ARES. Влада робила всі заходи, щоб забезпечити збут його продукції: відповідні переговори вели навіть грузинські посольства. Однак режим Шеварднадзе вичерпав кредит довіри і населення, і іноземних партнерів, і спонсорів, і навіть грузинської політичної еліти [2, 25].

Режим Е. Шеварднадзе сформував напівдемократичну, пронизану корупцією державу. На початку ХХІ ст. майже все населення Грузії не довіряло представникам владних інституцій. Величезний рівень безробіття, політичне свавілля, неможливість збуту товарів призвели до масової міграції працездатного населення – в основному до Росії. Якщо у 1989 р. у Грузії налічувалося 5 млн 445 тис. жителів, то в 2002 р. – на мільйон менше. За рівнем життя Грузія скотилася на 170 місце (на 171–174 знаходились такі країни, як Мозамбік, Бурунді, Нігерія, Сьєрра-Леоне) [4, 4].

На хвилі масових протестів 2001 року і агресивної інформаційної кампанії каналу «Руставі-2» довелося піти у відставку міністру внутрішніх справ Касі Таргамадзе і главі МГБ Вахтангу Кутателадзе, що показало слабкість режиму і загострило протиріччя всередині правлячої групи. Едуард Шеварднадзе продемонстрував нездатність захистити членів своєї команди, що підірвало його легітимність всередині правлячої еліти. Її почали залишати ряд учасників: у відставку пішли: спікер національного парламенту Зураб Жванія (передав пост Ніно Бурджанадзе) і міністр юстиції Михайло Саакашвілі. На порядок денний встало оновлення керівництва республіки, в зв'язку з чим осінні вибори парламенту в 2003 році повинні були стати складним випробуванням для «партії влади».

В ході виборів опозиція виступила двома блоками: «Національний рух»

(Саакашвілі) і «Демократи» (Жванія – Бурджанадзе). Однак, за результатами виборів, опозиція заявила про масові фальсифікації, «приписки» голосів на користь партії влади «За нову Грузію». Виступи, організовані прихильниками М. Саакашвілі і З. Жванія, вилилися в класичну «кольорову» революцію, яка дістала назву «революція троянд» [3, 27].

Отже, можна підвести підсумки щодо причин «революції троянд». Головною і найбільш загальною передумовою до революції стало невдоволення політикою Едуарда Шеварднадзе, який заступив на пост після здобуття Грузією незалежності (1995). Робота уряду не дала сподіваних результатів, що в свою чергу обурило населення, яке було незадоволено тяжким економічним становищем в країні, корупцією серед державних чиновників, масовим безробіттям, падінням рівня життя та ін. Ситуація ускладнювалася й тим, що населення етнічних меншин прагнули здобути незалежність або приєднатися до Росії. Негативні емоції в суспільстві викликала і відмова Шеварднадзе від спроб насильницького врегулювання конфліктів в Абхазії і Осетії, поєднана з невдалими спробами вирішити питання мирним шляхом. Політична і соціально-економічна криза в Грузії досягла свого піку напередодні президентських виборів 2 листопада 2003 року, що в свою чергу призвело до початку «революції троянд».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Багатурия Г. Причины кризиса системы государственного управления в независимой Грузии / Г. Багатурия // Свободная Грузия. – М., 2005.

Королев П. Парадоксы постсоветского развития: к 20-летию образования новых независимых государств / П. Королев, Г. Левина, К. Мур. – М., 2013.

Мендкович Н. Цена реформ, или Почему у Грузии не получилось? / Н. Мендкович. – М., 2012.

Хоштария А. Некоторые особенности миграционных процессов в Грузии / А. Хоштария // Свободная Грузия. – 2005.

ЦЕ ЦІКАВО!

День миротворців

15 липня в Україні відзначають день миротворців. Починаючи з 1992 року в військових операціях взяло участь близько 40 тисяч українських військовослужбовців. миротворці разом із міжнародним військовим контингентом побували у Ліберії, Демократичній Республіці Конго, Кот-д'Івуарі, Афганістані, Ліберії, Іраку та багатьох інших «гарячих точках».